

Викторыя ДУДЗІНСКАЯ,
загадчык сектара інфармавання карыстальнікаў Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі

ПАНЯЦЦІ КАДЫФІКАЦЫЯ І КУЛЬТУРНЫ КОД У МІЖДЫСЦЫПЛІНАРНЫМ ДЫСКУРСЕ

УДК: 008+003

Міждысцыплінарны падыход да вывучэння практыкі ўжывання навуковых паняццяў у дыскурсах розных галін навукі дазваляе шматаспектна прааналізаваць іх сэнсавое напаяненне, якое ўзбагачаецца ў выніку іх прымянення ў новых дысцыплінарных палях. Кадыфікацыя ў міждысцыплінарным кантэксце разглядаецца ў артыкуле як неабходная ўмова набыцця імпліцытнай каштоўнасці парадыгмай статусу культурнага кода і як інструмент яго трансфармацыі.

Ключавыя словы: код культуры, кадыфікацыя, міждысцыплінарны падыход, культуралогія, агульнае права, традыцыйны каштоўнасці.

An interdisciplinary approach to the study of the practice of applying scientific concepts in the discourses of various branches of science allows us to multifacetedly analyze their semantic content, which is enriched as a result of their application in new disciplinary fields. Codification in an interdisciplinary context is considered in the article as a necessary condition for the acquisition of the implicit value paradigm of the status of the cultural code and as a tool for its transformation.

Паняцці *кадыфікацыі* і *культурнага кода* маюць міждысцыплінарны статус у сучасным навуковым дыскурсе і, будучы актуалізаваныя ў розных галінах ведаў, атрымліваюць новыя сэнсавыя акцэнтны ў адпаведнасці з адметнасцю кожнага дысцыплінарнага семантычнага поля.

Этымалагічна ўзыходзячы да лацінскага слова *codex* ‘кніга’, сучасныя паняцці кадыфікацыі і кода паведамляюць не проста пра розныя, але і, на першы погляд, непасрэдна не ўзаемазвязаныя з’явы. Паняцце *код* асацыюецца, у першую чаргу, з даследаваннямі ў галіне тэорыі інфармацыі, генетыкі, *культурны код* – прадмет вывучэння філосафаў, сацыёлагаў, філолагаў, культуролагаў, а *кадыфікацыя*, у сваю чаргу, традыцыйна разумеецца як тэрмін юрыспрудэнцыі, што не адпавядае сённяшнім практыкам розных дысцыплінарных дыскурсаў. У многіх энцыклапедычных слоўніках розных краін кадыфікацыя па-ранейшаму разглядаецца пераважна ў юрыдычным аспекце. Па сведчанні французскага даследчыка гісторыі права Р. Кабрыяка, ужываны ў розных галінах навукі тэрмін *кадыфікацыя* з’яўдаецца дэфармацыяй, якія “...мабыць, прывялі да разрыву канцэптуальнага адзінства, схаванага за знешнім выглядам адзінства тэрміналогіі”, і таму «...выкарыстанне іншымі навукамі тэрмінаў “код”, “кодэкс” і “кадыфікацыя” нічога нам не дае ў пошуку іх юрыдычнага вызначэння» [4, с. 97]. І усё ж міждысцыплінарны падыход у культуралагічных даследаваннях дазваляе выявіць універсальныя і вузкасפעцыяльныя аспекты зместу гэтых паняццяў праз вывучэнне практыкі іх ужывання і гісторыі іх трансфармацыі ў розных навуковых кантэкстах.

Агульныя для паняццяў аспекты значэння назіраюцца ў іх этымалагічнай роднасці. Тэрмін *код* запазычаны ў пачатку ХХ ст. з французскай мовы, дзе *code* – ‘код, шыфр’ і ‘збор правілаў, законаў’ – узыходзіць да лацінскага

слова *codex* – ‘дошка, таблічка, кніга’. Рымляне пісалі на навошчаных дошчачках. Пазней пергаментныя кнігі, у адрозненне ад папірусных скруткаў (*volume*), складаліся з асобных кавалкаў скуры, а ў якасці вокладкі выкарыстоўваліся драўляныя дошчачкі. Тэрмін *кодэкс* замацаваўся ў абазначэнні кнігі як новага носбіта пісьмовай інфармацыі, паколькі слова *кодэкс* дазваляла адрозніваць кнігі (асобныя лісты папірусу ці пергаменту, складзеныя, замацаваныя і заключаныя ў вокладку з драўляных дошчачках) і скруткі. “Па сваім унёску ў распаўсюджванне чытання пераход ад *volumen* да *codex* амаль супастаўны са з’яўленнем, праз некалькі стагоддзяў, кнігадрукавання. У палітычным аспекце развіццё *codex*, якія выцеснілі *volumen*, адпавядала тэндэнцыі ўмацавання цэнтральнай улады, якая імкнулася да паляпшэння спосабаў як распаўсюджвання, так і захавання прававых актаў, што яна распрацоўвала. Таму рымская адміністрацыя пачынае шырока выкарыстоўваць ізноў узніклы носбіт інфармацыі для выдання і захоўвання сваіх прававых крыніц” [4, с. 99].

Такім чынам, да полісемантычнага характару паняццяў *кодэкс*, *кадыфікацыя*, *код* спрычынілася прымяненне этымалагічна звязанага з імі лацінскага тэрміна *codex* у шырокім кантэкставым спектры.

Акцэнт на шматзначнасці слова *codex* назіраем у артыкуле “Кадыфікацыя” энцыклапедычнага слоўніка Ф. Бракгауза і І. Ефрона: «Лацінскі выраз *codex* або *caudex* меў яшчэ больш значэнняў [чым рускі эквівалент]. Кодэксам называліся: ствол дрэва; цурбан або калодка, што прымацоўваецца да ног злачынца, якую апошні валачыў за сабою і на якую садзіўся; бярэны, што служылі асновай плыўнага моста або перавознага парома; нарэшце, драўляныя дошчачкі, намазаныя воскам, якія прызначаліся для пісьма і ў сваім

злучэнні складалі кнігу, у адрозненне ад скруткі (volumen). Адсюль, між іншым, *codices* называліся касавыя кнігі рымлян (гл. *Codices ascripti ac depensi*). Выданне Грэгарыянам імператарскіх канстытуцый пад назвай *Кодэкс*, што мела вялікі поспех, умацавала за словам значэнне заканадаўчага зборніка. За Грэгарыянавым рушылі кодэкс Гермагеніяна, Феадосія і Юстыніяна. У сярэднія вякі выраз “кодэкс” згубіўся (зборы законаў тым часам завуць проста *leges*) і аднаўляецца толькі з XVI ст., упершыню ў выданні так званага Кодэкса Генрыха III, складзенага Брысоніем, які ўтрымліваў арданансы французскіх караляў. З гэтага часу ён становіцца вельмі ўжывальным. Шэраг зборнікаў законаў, асабліва з канца XVIII ст., атрымлівае назву кодэкс» [6, с. 535]. Такім чынам, развіццё кадыфікацыі адбываецца ва ўзаемасувязі з развіццём пісьменства: ад вынаходства пісьма, алфавіта як “візуальнага кода маўлення” (М. Маклюэн) да з’яўлення друкаванай кнігі і потым да электронных сродкаў камунікацыі.

Як справядліва адзначае А. Мітрафанаў, “ужо ў Старажытнасці найстарэйшыя захаваныя да нашых дзён прававыя кодэкс: Законы Хамурапі, Дэкалог і Закон Майсея ў цэлым, Пастановы Драконта, Лікурга і Салону, Законы Дванаццаці Табліц – утрымлівалі ў сабе надзвычай важную рэлігійна-этычную матывацыю, якая надзяляла гэтыя законы аўтарытэтам” [5, с. 3]. У аснове рэлігійна-этычных па інтэнцыі тэкстаў – імпліцытная іерархічная сістэма каштоўнасцей і звязаных з імі культурных архетыпаў, што характарызуюць ідэнтычнасць кадыфікатара адпаведна ягонаму гісторыка-культурнаму тыпу. Відавочная мэта тэкстаў – апісанне патэрнаў паводзін, якія ўяўляюцца паспяховымі.

Тэрмін *культурны код* для абазначэння ідэнтыфікацыйнай структуры-шыфру ўзнік пазней, у XX ст. Паняцце *код* прыйшло ў культуралогію з навукова-тэхнічнага асяроддзя (код Морзэ, генетычны код).

Натуральна, было б памылкай атаясамліваць *кадыфікацыю* і *кадаванне* інфармацыі. Тэрмін *кадаванне* ў агульным сэнсе мае значэнне падчы інфармацыі ў альтэрнатыўным выглядзе (пераўтварэнне звестак у адпаведнасці з кодам) і з пункту гледжання ягонага зместу можа разглядацца як абазначэнне відавочнага паняцця. А кадыфікацыя традыцыйна разумеецца як перагляд і ўпарадкаванне, сістэматызацыя і аб’ектывізацыя (шляхам рукапісаў або публікацый) законаў, звычайў, нормаў – як паняцце родавае. Такім чынам, да кадыфікацыі можа прыкладацца больш шырокае вызначэнне кадавання. А менавіта: як працэсу “пераўтварэння тэкставых і іншых матэрыялаў з адной сістэмы ў іншую” [3, с. 83], як канвертацыя імпліцытных

альбо не актуалізаваных прававых нормаў у легітымныя кодэкс са статусам асноўнага закону. Аднак і такое вызначэнне карэляцыі паняццяў бачыцца недастатковым, паколькі сучаснае даследаванне навуковых паняццяў не можа не ўлічваць вялікага спектра іх канкрэтнага выкарыстання: яно спараджае новыя, спецыфічныя для розных абласцей навукі семантычныя адценні. Паняцці *кадыфікацыі* і *культурнага кода* маюць судачыненні не толькі на ўзроўні этымалагічна і семантычна роднасных паняццяў.

Застаючыся, падобна да кадыфікацыі, рэлігійна-этычным, паняцце *культурнага кода* ахоплівае сабой не толькі юрыдычную, але і ўсе сферы чалавечай дзейнасці, што знаходзіць адлюстраванне ў выкарыстанні яго ў іншых гуманітарных навуковых дысцыплінах.

Прысутны ў падсвядомым, культурны код “праяўляе сябе не толькі ў моўных тэкстах (гэта значыць на ўзроўні мовы), але і ў іншых тэкстах культуры, якія ўяўляюць сабой вынікі розных форм чалавечых паводзін у сацыяльных інстытутах, помніках матэрыяльнай культуры” [1, с. 93]. У якасці прадметнага кода могуць выступаць створаныя чалавекам рэчы, акцыянальнага кода – дзеянні; ментальны, жывёльны ці раслінны код можа быць выяўлены рознымі прыроднымі аб’ектамі. Пры гэтым “культурная з’ява, вербалізуючыся ў мове, атрымлівае статус нацыянальна-культурнага кода толькі ў тым выпадку, калі яна пакідае рамкі моўнай або маўленчай рэчаіснасці аднаго індывіда і становіцца агульнанацыянальным здабыткам” [1, с. 93]. Такім чынам, калі пад культурным кодам разумець “знакавую рэалізацыю архетыпаў свядомасці” [1, с. 93], кадыфікацыя сістэмы каштоўнасцей у тэкстах розных сфер культуры выступае неабходнай умовай яго аб’ектывізацыі і рэтрансляцыі.

Адметнасць кадыфікацыйных працэсаў цесна звязаная як з гістарычнымі рэаліямі, так і з асаблівасцямі нацыянальных культур: пачынаючы з першых кадыфікацый назіраюцца адрозненні на ўзроўні нацыянальных спецыфік успрымання свету і спантаннага свядомых спроб фармалізацыі паспяховых паводніцкіх практык.

Розніцу паміж грэчаскай і рымскай гісторыяй кадыфікацый ужо на этапе першых кодэксаў на берагах Міжземнага мора адзначае французскі гісторык права Э. Гадэмэ: “Арыгінальнасць Грэцыі, прынамсі з часоў гамераўскіх паданняў і да росквіту яе філосафаў у IV ст., выявілася ў тым, што яна даручыла разважаць аб праве, аб яго сутнасці і вырашальнай ролі ва ўсім грамадскім жыцці паэтам і мудрацам, пакінуўшы Рыму прывілей першым падарыць свету канструкцыю права, створаную спецыялістамі”. Такім чынам, функцыю рэпрэзентацыі першых кады-

фікацый грэчаскага права выконваюць не кодэкс, як у выпадку рымскага *Corpus juris civilis* (529–534), а працы такіх паэтаў і філосафаў, як Гамер, Сафокл, Платон і Арыстоцель.

Антраполог і гісторык права Г. Дж. С. Мэн сцвярджаў: “Старажытныя кодэкс, несумненна, першапачаткова былі інспіраваныя адкрыццём і распаўсюджваннем майстэрства пісьма. Іх каштоўнасць заключалася не ў сіметрычнай класіфікацыі ці сцісласці і яснасці выказвання, а ў іх публічнасці. Яны змешвалі рэлігійныя, грамадзянскія і проста маральныя прадпісанні, ігнаруючы адрозненні ў іх сутнасці” [7, р. 912]. Публічнасць як апрабацыя і легітымацыя сінкрэтычных па змесце старажытных тэкстаў з’яўляюцца, такім чынам, прэцэдэнтам кадыфікацыі прававых норм.

Гэта значыць, у розныя гістарычныя перыяды і на рознай нацыянальнай глебе функцыі рэпрэзентацыі прававых норм выконвалі розныя віды тэкстаў: рэлігійныя, філасофскія, літаратурныя, юрыдычныя, нарматыўна-прававыя, навуковыя. Гэтыя формы паказваюць як на час стварэння кадыфікацый, так і на месца іх узнікнення.

З распаўсюджваннем пісьменства і ўсведамленнем асаблівай ролі права ў грамадскіх зносінах кодэкс аддзяляюцца ў асобную катэгорыю пісьмовых тэкстаў. Аднак і сёння стварэнне літаратурных тэкстаў у вусным (фальклор) і пісьмовым (рукапісы ці друкаваныя выданні) выгледзе ды іншыя аб’ектаваныя віды мастацтва выконваюць функцыю кадыфікацыі імпліцытнай каштоўнаснай парадыхмы як неартыкуляванай асновы звычайнага права.

Кадыфікацыя не толькі фіксуе, аб’ектывуе культурны код, але і ўздзейнічае ў яго фарманні і магчымай трансфармацыі: культурны код, які існуе на ўзроўні мовы, патэрнаў паводзін, “практычных схем” (П. Бурдзье), дзякуючы кадыфікацыі набывае ўсеагульны канвенцыйны характар, і ўжо ў аб’ектываваным выглядзе зноў уздзейнічае на імпліцытную форму свайго бытавання. Як і ў гісторыі юрыспрудэнцыі, калі толькі што выдадзены збор законаў адразу ж патрабаваў далейшага ўдакладнення, а часам і кардынальных змен, кадыфікаваныя традыцыйныя каштоўнасці ў рознай ступені і з рознай інтэнсіўнасцю трансфармаваліся ў выніку рэакцыі на іх аб’ектывацыю.

Гісторыю такіх змен можна прасачыць у кодэксах розных эпох. Згадаем Статут Вялікага Княства Літоўскага, дзе зафіксаваны магутны пасіянарны штуршок да ўсведамлення культурнага кода асобнага славянскага народа.

Узнікненне ў XIX ст. “рынку сімвалічнай прадукцыі” (П. Бурдзье), усталяванне сувязі паміж штодзённай перыёдыкай і літаратурай, што вы-

явілася ў “серыйным вырабе твораў амаль індустрыяльнымі метадамі” [2, с. 50], і апісанае Я. Уотам “хуткае, празмернае і незапамінальнае чытанне” [2, с. 60] вызначальна паўплывалі на сучасныя кадыфікацыйныя працэсы. На сёння відавочная магчымасць выкарыстання кадыфікацыі як сродку эканамічнага актара ўзмацнення культурнага прызнання, як спосабу штучнай легітымацыі, што не мае апоры на сапраўдную каштоўнасць кадыфікаванага. Аднак кадыфікацыя, як і іншыя спосабы трансляцыі і легітымацыі ведаў, – толькі спосаб, эфектыўнасць якога наўпрост залежыць ад якасці кадыфікаванага сэнсу. Не кожны тэкст, які публікуецца сёння, адлюстроўвае культурны код, і не кожны ўплывае на яго трансфармацыю. Становяцца праблемай тэксты, свядома і несвядома скіраваныя на разбурэнне базавых культурных кодаў.

Такім чынам, у аснове абодвух паняццяў *кадыфікацыя* і *культурны код* – базавыя рэлігійныя, этычныя каштоўнасці, якія ўяўляюцца як неабходны падмуркі паспяховых паводніцкіх практык. Кадыфікацыя традыцыйных каштоўнасцей, што адбываецца ў розных відах тэкстаў, – важная крыніца ведаў пра культурны код, а таксама фактар уплыву на перарыўны працэс яго фармавання.

Праявы ўласцівасцей культурных кодаў (і ў нацыянальным, і ў цывілізацыйным аспекце) у кадыфікаваных крыніцах рознага кшталту павінны і далей быць прадметам спецыялізаваных даследаванняў, у метадалогіі іх мэтазгодна выкарыстоўваць комплексны падыход, што ўлічвае карэляцыю названых паняццяў.

Спіс літаратуры

1. **Буевич, А. А.** Код: понятие и его варианты в гуманитарных дисциплинах / А. А. Буевич // *Вестник Мазырского дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя І. П. Шамякіна*. – 2014. – № 2 (43). – С. 90–95.
2. **Бурдье, П.** Рынок символической продукции / П. Бурдье // *Вопросы социологии*. – 1993. – № 1/2. – С. 49–62.
3. **Воройский, Ф. С.** Код // *Информатика: энциклопедический словарь-справочник: введение в современные информационные и телекоммуникационные технологии в терминах и фактах* / Ф. С. Воройский. – М.: Физматлит, 2006. – С. 83–86.
4. **Кабряк, Р.** Кодификации / Р. Кабряк. – М.: Статут, 2007. – 475 с.
5. **Митрофанов, А. Ю.** Кодификация канонического права в период раннего средневековья: (IV–XI вв.): автореф. дисс. ... докт. ист. наук: 07.00.03 / А. Ю. Митрофанов. – СПб., 2011. – 36 с.
6. **Яновский, А. Е.** Кодификация / А. Е. Яновский // *Энциклопедический словарь* / под ред. проф. И. Е. Андреевского, К. К. Арсеньева, Ф. Ф. Петрушевского; изд. Ф. А. Брокгауз [Лейпциг], И. А. Ефрон [Санкт-Петербург]. – СПб.: Семейская Типо-Литография И. А. Ефрона, 1890–1907. – Т. 15а: Коала – Конкордия. – 1895. – С. 535–551.
7. **Cod** // *Encyclopedia Britannica*. – 14 Ed. – Chicago, London, Toronto, 1962. – V. 5. – P. 912–915.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 22 сакавіка 2022 г.